

Katrin BOECKH. Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan. Südosteuropäische Arbeiten. 97. R. Oldenburg Verlag München 1996., 5-418.

U ovoj opsežnoj monografiji Katrin Boeckh na osnovi suptilne analize objavljenih i neobjavljenih izvora, znanstvene i memoarske literature, dnevnog i periodičnog tiska, iako vremenski ograničeno samo na jednu godinu, daje novo i svestrano svjetlo na političke i društvene događaje kako u Srbiji i Bugarskoj tako i u Grčkoj i Crnoj Gori nakon Balkanskog rata 1912./13. sve do Prvog svjetskog rata.

Knjiga je koncipirana u devet velikih poglavlja sa nekoliko podpoglavlja (19.-376.) kojima predvodi "Predgovor i stanje pitanja" (11.-14.), "Istraživanje i izvori" (14.-18.), "Borba za nacionalnu neovisnost na Balkanu u 19. stoljeću" (19.-22.), "Ratovi i mirovne konferencije" (23.-92.), "Utvrđivanje granica nakon Drugog balkanskog rata" (93.116.), "Balkanske države nakon rata" (117.-256.), "Selenje stanovništva 1912-1914" (257-273), "Vanjske političke koalicije nakon balkanskih ratova" (275.-306.), "Politički aspekti religije" (307.-327.), "Etnička pitanja: Makedonci, Aromuni, Židovi" (329.-363.), "Ratni izvještaji i proradba balkanske grozote" (365-376), "Sažetak i analiza" (377.-386.), "Popis izvora i literature" (387.-405.), "Rječnik" (406.), "Kratice" (406.-407.), "Popis tabela" (407.), "Popis karata" (407.), "Kazalo osobnih imena" (408.-414.) i "Kazalo geografskih imena" (415.-418.).

Iako djelo zaslužuje da se posebno zadržimo na svakom poglavlju i podpoglavlju, imajući u vidu probleme o kojima autorica raspravlja, a koji su na balkanskom prostoru konstantni sve do naših dana, ja ću se ovdje zadržati samo na njihovom sumaranom prikazu, i istaknuti autoričino temeljito znanje problema i događaja koji su se dogodili na Balkanu te njezin znanstveni i nepristrani pristup u njihovom rasvjetljavanju.

Kada je riječ o odgovornosti za izbijanje Balkanskih ratova autorica s pravom ističe ulogu političkih vođa određenih naroda koji su u ime povijesne misije svojih naroda na Balkanu agitirali u ostvarivanju teritorijalnog širenja novonastalih država na račun osmansko-turskog teritorija na Balkanu.

U tom duhu treba shvatiti i međudržavne koalicije novonastalih balkanskih država. Riječ je o Prvom balkanskom ratu u kojem su se Srbija, Grčka, Crna Gora i Bugarska prvi i jedini put ujedinjeni borili protiv osmansko-turske vladavine na ovim područjima. To je bio i posljednji rat na Balkanu protiv Turaka. Posljedica toga je da se osmansko-turska vlast potpuno potisnula s europskog teritorija, zadržavajući se samo na jednom veoma uskom teritoriju ispred Carigrada. No, autorica, s pravom ističe činjenicu da je i ova koalicija tih balkanskih država zapravo nastala potporom iz vana, konkretno Rusije koja je stalno nastojala da s pomoću ovih pravoslavni naroda stvori značajan blok koji će biti u funkciji protuteže Podunavskoj monarhiji.

Da su ti savezi bili fiktivni kako bi se ostvarili imperijalistički ciljevi tih novonastalih balkanskih država vidi se u njihovom koalicijskom raspadanju u predvečerju Drugog balkanskog rata. Autorica ističe problem Makedonaca i Makedonije oko čijeg teritorija su se sukobile Bugarska, Grčka i Srbija. Naime, nijedna od njih nije priznavala etnopolitički identitet Makedonaca pa preina tome ni državnost Makedonije. To je i dovelo do Drugog balkanskog rata s kojim se raspala "Prva koalicija balkanskih država". No posljedica toga, kaže autorica, je nastajanje tajnih saveza između Srbije i Grčke protiv Bugarske, a sve to radi Makedonije. To je dalo povoda Rumunjskoj i Turskoj, iako bez međusobnog dogovora,

da sa svojim trupama upadnu u Dobrudžu i Trakiju. Protiv njihovih postrojbi Bugarska se nije mogla boriti.

Drugo pitanje o kojem autorica raspravlja s izvrsnim znanjem ne samo činjenica nego i mentaliteta političara tih novonastalih balkanskih država je pitanje granica.

Naime, iako su se nakon dugih diskusija utvrdile državne granice između Srbije, Grčke, Crne Gore, Bugarske i Turske, problem granica će ostati uzročnik međusobnih nesporazuma. Autorica s pravom upozorava na problem utvrđivanja granice između Albanije i Srbije, odnosno između Grčke i Albanije. Zapravo, dok je Grčka zahtjevala Sjeverni Epir, Srbija je, boreći se protiv albanskih pobunjenika na albanskom teritoriju u cilju anektiranja tog teritorija, htjela izaći na Jadran. No u tome je ultimativno u listopadu 1913. godine intervenirao Beč i srpska vlada morala je odustati od tih namjera. Autorica zaključuje da je sve to bila predigra za Prvi svjetski rat. U toj "igri" oko utvrđivanja međudržavnih granica novonastalih balkanskih država velike sile nisu ostajale po strani.

Autorica jednom znanstvenom akribijom daje cijeli historijat angažiranosti Velikih sila na Balkanu oko utvrđivanja granica tih novonastalih balkanskih država s ciljem održavanja političke ravnoteže i izbjegavanja međunarodnih kriza. Tako su već na Berlinskom kongresu 1878. godine revidirane granice proistekle iz Sanstefanskog mira 7.III. 1878. godine. Cilj je Velikih sila, tvrdi autorica, da se ne dopusti mijenjanje postojećih granica. Međutim, toga se nisu držale i Velike sile zatečene posljedicama vojnih akcija tih balkanskih država. Naime, svaka je balkanska novostvorena država, zahvaljujući svojim vojnim akcijama, u svezi s utvrđivanjem granica postavljala maksimalističke zahtjeve. Zbog takvih stajališta Velike sile su mirom u Bukureštu 10.VIII. 1913. godine, za razliku od Londonskog ugovora sklopljenog 29.VII.1913. godine, balkanskim državama onemogućile da odlučuju o promjeni ustaljenih granica. Autorica nadalje iznosi i činjenicu da unatoč potpisivanju graničnog sporazuma u Carigradu 29.IX.1913.godine te bilateralnim sporazumima Grčke i Turske u Ateni 14.XI.1913. i Srbije i Turske 14.III.1914.godine u Carigradu kojima su se htjeli sankcionirati zaključci Londonskog ugovora od 29.VII.1913. godine, nijedna država nije ratificirala sporazume. Takvim su stajalištima te novostvorene balkanske države jasno očitovale teritorijalne pretenzije na račun susjednih država oko diobe nekadašnjeg osmansko-turskog teritorija na Balkanu. Toga su bile svjesne i velike sile pa su nastojale da to međusobno neprijateljstvo novostvorenih balkanskih država iskoriste za svoje političke ciljeve.

Da bi se Srbiji, a zapravo je u pitanju bila Rusija, spriječio izlazak na Jadran Austro-Ugarska stvara državu Albaniju, istina okrnjenu, jer polovica albanskog naroda, na području Kosova te u neki dijelovima Crne Gore i Makedonije, ostao izvan te države. No, kao nadoknadu tome, ističe autorica, Rusiji je pošlo za rukom da njezina štice - Srbija dobije Kosovo i Vardarsku Makedoniju. Takvom teritorijalnom diobom, iako je pri tome bila uzeta u obzir vjerska komponenta - pravoslavlje, premda to za Albance nije vrijedilo jer je većinski dio te populacije pripadao islamskoj vjeri, Balkan je ostao razjedinjen i trajni uzrok međusobnih sukoba. Takvom diobom na osnovi vjerske pripadnosti, autorica s pravom zaključuje da je ostao čimbenik neprijateljstva i sukoba između ne samo slavenskih naroda (Srbi, Bugari i Crnogorci) na Balkanu nego i između neslavenskih naroda (Rumunji, Grci, Albanci bez obzira na to jesu li katolici ili muslimani, Turci, Židovi, Vlasi odnosno Aromuni ili Cincari i dr.)

Posljedica toga su razne vojno-političke organizacije pa i paravojnog karaktera, kao Crna ruka, VMRO i Kačaci koje su se i terorističkim akcijama borile za ostvarivanje integralnih nacionalnih država odnosno za ostvarivanje nacionalnih prava kako na političkom tako i na pravno-ekonomskom planu.

Autorica, upozorava, analizirajući pravni položaj manjina koji je nastao na temelju teritorijalnog širenja novostvorenih balkanskih država, da je domicilan narod ostao bez ikakvih ne samo nacionalnih nego i najobičnijih građanskih prava. On je bio prepušten na milost i nemilost vojnim administrativnim osobama. To je zapravo bila mješovita vojno-

civilna uprava kojoj je stanovništvo bilo prepušteno samovolji činovnika ili oficira. Ovaj je sustav, kako s pravom tvrdi autorica, bio karakterističan više za podrčja "Nove Srbije" i "Nove Grčke" nego za Bugarsku. Premda su Bukureštanskim mirom 1913. godine zamjenjena građanska prava manjinama u Srbiji, Bugarskoj, Grčkoj i Crnoj Gori i to su predstavnicima vlasti i parlamenti javno proklamirali, u praksi se to nije primjenjivalo.

Istina, kako s pravom tvrdi autorica, od vladara i parlamenata proklamacijama je prihvaćeno da manjine trebaju uživati sva građanska prava. Ali u biti je to bila samo farsa. Naime, sve te novostvorene balkanske države bile su prožete idejom stvaranja jedne homogene nacionalne države. Da bi to ostvarile one su raznim političko-pravnim i ekonomskim represalijama prisilile te manjine da napuste svoja ognjišta i svoj spas nađu u Turskoj ili Albaniji (Albanci uglavnom muslimani), a Vlasi odnosno Aromuni, koji su prema autorici posebna etnička cjelina, u Rumunjskoj ili dalje kao i Makedonci koji su išli u Ameriku ili Australiju. U funkciji srbizacije i grecizacije, osobito nad Makedoncima, pa i nad pravoslavnim Albancima, autorica s pravom ističe dominantnu ulogu Srpske odnosno Grčke pravoslavne crkve.

Prema autorici u politici prema manjinama, konkretno Turcima, izdvajala se Bugarska. Naime, dok su u Srbiji i Grčkoj različitim represalijama doveli do njihova nestanka, u Bugarskoj je turska manjina imala povoljniji položaj. Turci su u bugarskom parlamentu imali i svoje predstavnike, iako su za vrijeme komunističke vladavine Todora Živkova bili prisiljeni da se izjasne kao Bugari ili pak da se isele u Tursku.

Kada je riječ o položaju manjina u balkanskim državama, autoričina konstatacija je zanimljiva koliko i točna. Problem teritorijalne raskomadnosti balkanskog područja na nacionalne države i odnos prema nacionalnim ili etničkim manjinama u njihovim državama prisutan je sve do naših dana. Za Srbiju je sporno pitanje Kosova, a jabuka razдора između Grčke i Albanije je Sjeverni Epir, dok je za Grčku i za Srpsku pravoslavnu crkvu, pa prema tome i za srpske i grčke nacionalističke strukture kontroverzno pitanje priznanja Makedonije.

Autorica je u pravu kada tvrdi da balkanske države zapravo nikada nisu bile samostalne. Uvijek su ovisile o ekonomskoj, pa prema tome i političkoj moći velikih sila. To je i opredjelivalo narode Balkana, odnosno Jugoistočne Europe, na čijoj će strani biti u međunarodnim sukobima, kao što je to bilo tijekom Prvog i Drugog svjetskog rata.

Također su zanimljiva i točna autoričina razmatranja o razlozima i metodama ratova na Balkanu koja se zapravo ni u čemu ne razlikuju od onih u Prvom i Drugom balkanskom ratu i Prvom i Drugom svjetskom ratu, pa sve do ovog Trećeg balkanskog rata koji je trajao od 28. VI. 1991 (početak napada na Sloveniju) do 10. VI. 1999. (završetak NATO-ovog bombardiranja SR Jugoslavije). Sintagma "jedan narod u jednoj državi", prožeta iracionalnom mržnjom naroda i religija, koji su poticale nacionalne vođe, bila je paradigma svih tih ratova. Sve dok se ta ideologija ne izbije iz glava političara i "narodnih vođa", ispravnim tumačenjem prošlosti i njezinom demitologizacijom i demistificijom, balkanske će narode stalno pratiti fatalna budućnost opsjednuta prošlošću.

Na kraju treba istaknuti činjenicu da je ovom knjigom autorici pošlo za rukom, neopterećena balkanskim šovinističkim mentalitetom, objasniti i rasvijetliti uzroke i posljedice tragike ratova balkanskih naroda, koji su preopterećeni mitologiziranom prošlošću. Dakako, u tome nipošto nisu nevini niti Velike sile čija se politika interesnih sfera prelama na ledima tih naroda. Djelo je nastalo u vrijeme tragičnih događaja na području bivše Jugoslavije. Hoće li se napokon smiriti i ugasiti to "Bure baruta" ovisi ne samo o balkanskim narodima nego i o stajalištima velikih sila.

Uvjeren sam da će ovo djelo, pisano znanstvenom akribijom i utemeljeno na brojnim dokumentima, dobro doći ne samo povjesničarima balkanskih zemalja, nego i autorima "*Pakta o stabilnosti Jugoistočne Europe*" i njihovim promicateljima. U tome i jest velika vrijednost ove monografije na koju će se morati pozivati znanstvenici, ali i početnici u

povjesnoj znanosti, a i političari ako žele mir ne samo na Balkanu nego i u svijetu. Knjiga će im omogućiti da shvate ne samo mentalitet i svu duhovnu, kulturnu, ekonomsku i vjersku raznolikost, nego i probleme koji proističu iz tih raznolikosti. Jer nametanje pravila političke igre bez priznavanja tih specifičnosti nije pravo i istinsko rješenje. No, to je stvar političara koji nažalost teško uče od povijesti učiteljice života.

Zef Mirdita

Ivan KRSTITELJ TKALČIĆ, *O staroj zagrebačkoj trgovini i obrtima*, Dom i svijet, Zagreb 1999. 145 str.

Ivan Krstitelj Tkalčić, hrvatski povjesničar i povjesničar grada Zagreba, rođen je u Zagrebu 4. V. 1840., gdje je i umro 11. V. 1905. Kao prebendar stolne crkve zagrebačke i čuvar kaptolskog arhiva, a kasnije i čuvar arhiva i knjižnice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU), Tkalčić je imao mogućnosti proučavati u slobodno vrijeme dotad nepoznate dokumente o povijesti Zagreba i Hrvatske. Središnje mjesto u znanstvenom radu zauzimaju "Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba" (sv. I-IX, 1889.-1905.). Znanstvene radove objavljivao je u *Katoličkom listu*, *Vijencu*, *Napretku*, *Vjesniku hrvatskog arheološkog društva*, *Starinama JAZU*, *Radu JAZU*, *Obzoru*, *Vjesniku kr. hrvatsko-slavonskog-dalmatinskog zemaljskog arkiva* i drugdje.

Rad "O staroj zagrebačkoj trgovini i obrtima", pročitan na redovnoj sjednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 18. X. 1893. god., ostao je neobjavljen sve do 1909. god. kada je objavljen u *Radu JAZU*. Iako je rad ostao nedovršen, ipak predstavlja nezaobilaznu materiju za proučavanje gospodarske povijesti Zagreba od kraja 11. do početka 17. stoljeća.

Rad je podijelio na četiri poglavlja. U prvom poglavlju "Zagrebački obtnici, trgovci, njihove zadruge, cehovi, uprava i nadzor" (11.-29.) obrađeni su obrtnici i trgovci prema strukama, odnosno prema robi kojom trguju. Na taj su način izneseni podaci o svim vrstama obrta koji postoje u navedenom razdoblju, kao i o robi s kojom se trgovalo u gradu, odnosno koju su trgovci izvozili iz Zagreba u cijelu Hrvatsku pa i izvan nje. Nadalje nas obavještava o zagrebačkim obrtničkim zadrugama i cehovima, njihovoj organizaciji i o upravi. Donosi odredbe o mjerama i vagama, o cijenama i pridi, preprodaji, kvaliteti prehrambenih proizvoda te odredbe zagrebačkog ceha bravara, ostrugara, kovača i cestara (mačara) iz 1521. god. u kojima su regulirani odnosi među članovima ceha.

U drugom, veoma kratkom poglavlju, "Putne pruge zagrebačke trgovine" (31.-34.) obrađuje sve prometne pravce kojima se kretala zagrebačka trgovina u srednjem vijeku. Detaljno su opisani pravci ovih "prometnica". Pritom se poziva na tužbu zagrebačkog opunomoćenika Ivana Požegaja Hrvatskom državnom saboru, održanom po nalogu kralja Matije Korvina 22. II. 1481. god. u Zagrebu, zbog naplaćivanje maltarine i mitnice na pojedinim plemićkim posjedima kojima su prolazili zagrebački trgovci. Autor također iznosi pretpostavku da je osim navedenih cestovnih pravaca jedna prometnica morala ići Posavinom, iako za nju nema konkretnih dokaza.

U sljedećem poglavlju "Putne nezgode zagrebačkih trgovaca" (35.-57.) autor je veliku pažnju posvetio svim teškoćama trgovaca (krađama i varanjima na sajmovima, napadima neobuzdanih kaštelana plemićkih gradova, oduzimanjem robe trgovcu za namirenje duga nekog drugog zagrebačkog trgovca) na putu do odredišta, odnosno na povratku u Zagreb. Velik dio poglavlja posvetio je nepravednom ubiranju tridesetine i maltarine kojih